

Stavovi lokalnog stanovništva prema razvoju turizma u Vrbasu

Attitudes of local residents towards tourism development in Vrbas

Jelena Tepavčević, Prirodno-matematički fakultet, Novi Sad

Ivana Blešić, Prirodno-matematički fakultet, Novi Sad

Milan Bradić, Prirodno-matematički fakultet, Novi Sad

Milan Ivkov, Prirodno-matematički fakultet, Novi Sad

SAŽETAK

Turizam kao privredna grana ima veliki uticaj na okruženje i lokalnu zajednicu. Pored pozitivnih, ekonomskih efekata, razvoj turizma nosi i brojne posledice na životnu sredinu i društvo. Stavovi lokalnog stanovništva prema uticajima turizma su već duži period predmet istraživanja. U ovom radu će se razmatrati problematika stavova lokalnog stanovništva prema razvoju turizma u Vrbasu. Istraživanjem uloge i značaja lokalnog stanovništva u razvoju turizma destinacije ukazaće se na trenutno stanje, pozitivne i negativne uticaje, kao i mogućnosti unapređenja turizma u Vrbasu. Za potrebe istraživanja stavova lokalnog stanovništva prema razvoju turizma sprovedeno je anketno istraživanje. Uzorak je činilo 108 ispitanika. Rezultati su pokazali da ispitanici imaju pozitivan stav prema razvoju turizma, ali i da nisu svesni negativnih posledica koje razvoj turizma može doneti. Celokupna obrada podataka podržana je programskim paketom za statističku analizu i obradu podataka SPSS 23.0.

Ključne reči:
razvoj turizma,
stavovi,
lokalno
stanovništvo,
Vrbas,
uticaj turizma

ABSTRACT

Tourism, as a branch of industry, has a major impact on the environment and local community. In addition to the positive, economic effects, the development of tourism carries many consequences to the environment and society. The attitudes of the local population towards the impact of tourism have long been the subject of many studies. This paper will discuss the problem of the attitude of the local population towards the development of tourism in Vrbas. Through the examination of the role and importance of the local community in the development of Vrbas as a tourism destination, this research will point out the current situation, the positive and negative impacts, as well as opportunities for improvement of tourism in Vrbas. A survey was conducted for the needs of examining the attitudes of the local population towards tourism development. A sample of 108 respondents was obtained. The results showed that the respondents have a positive attitude towards the development of tourism, but also that they are not aware of the negative consequences that tourism can bring. The entire data processing is supported by the software for statistical analysis and data processing – SPSS 23.0.

Keywords:
Tourism
development,
Attitudes,
Local residents,
Vrbas,
Tourism impact

Uvod

U savremenim turističkim kretanjima resursi, lokalno stanovništvo kao i vlast koja se nalazi na određenom turističkom području pod uticajem su kretanja koja se oko njih dešavaju. Turizam menja okolinu u kojoj se razvija i istovremeno donosi promene kod lokalnog stanovništva. Održavanje pozitivnih stavova lokalnog stanovništva prema razvoju turizma važno je zbog toga što prijateljska interakcija između posetilaca i lokalnog stanovništva kreira značajne efekte na zadovoljstvo posetilaca destinacijom (Pizam, Uriely, & Reichel, 2000). Promene koje se događaju kod lokalnog stanovništva, uzrokovane turističkim razvojem, stalne su i mogu biti kako pozitivne (mogućnost zapošljavanja, poboljšanje infrastrukture, itd.), tako i negativne (saobraćajne gužve, kriminal, povišen porez na imovinu i slično). Podrška lokalnog stanovništva održivom razvoju turizma jeste ključni faktor uspešnog upravljanja razvojem turizma i marketinga na nivou lokalne zajednice (Lee, 2013). Između turista i lokalnog stanovništva na destinaciji, dolazi do stvaranja heterogenih odnosa koji su uzrokovani različitim učestvovanjem u aktivnostima svakodnevice. Turističke destinacije koje teže da budu konkurentne u razvoju turizma moraju svom stanovništvu osigurati odgovarajući kvalitet života, odnosno ne smeju nepromišljenim projektima i programima stvarati razvoj koji će dugoročno doneti nepovoljne rezultate. Termin „uticaj turizma“ sve više pažnje dobija u literaturi i to postaje tema brojnih studija koje su u poslednje vreme istraživale stavove/percepciju lokalnog stanovništva prema ovim uticajima. Jedan od glavnih razloga rastućeg interesa za ovu problematiku jeste upravo razmatranje činjenice da razvoj turizma ne donosi samo pozitivne, već i potencijalne negativne efekte na lokalnom nivou (Ko & Stewart, 2002; Lankford & Howard, 1994). Stavovi lokalnog stanovništva, u pogledu uticaja turizma, predmet su istraživanja više od 30 godina. Sedamdesetih godina prošlog veka, lokalno stanovništvo je počelo da dobija više pažnje prvim istraživanjima koja su usmerila svoje stavove prema „uticajima turizma“ (Andereck & Vogt, 2000). Pojedini autori smatraju da, uz podršku lokalnog stanovništva, turizam može da se transformiše u nezaboravno iskustvo kako za domaćine tako i za posetioce, ali i da doprinese održivom razvoju zajednice (Choi & Murray, 2010; Gursoy & Kendall, 2006; Gursoy, Jurowski, & Uysal, 2002; Potwarka & Banyai, 2016). Dakle, podrška lokalnog stanovništva jeste imperativ za održivost turizma na bilo kojoj destinaciji (Gursoy, Chi, & Dyer, 2010).

Pregled dosadašnjih istraživanja

Istraživanjima o uticaju razvoja turizma na lokalno stanovništvo u ruralnim prostorima, bavilo se više studija još 70-ih i 80-ih godina prošlog veka (Jud & Krause, 1976; Pizam, 1978; Belisle & Hoy, 1980; Sheldon & Var, 1984; Liu & Var, 1986; Liu, Sheldon, & Var, 1987; Perdue, Long, & Allen, 1987; Milman & Pizam, 1988). Istraživanja u ovoj oblasti bila su fokusirana na sagledavanje različitih vidova efekata turističkog razvoja na prostor, pre svega ekonomskih, socioloških i uticaja na životnu sredinu (Petrović, 2014).

Većina studija koja se bavila proučavanjem uticaja razvoja turizma na stavove lokalnog stanovništva, fokusirala se na razlike između pojedinih kategorija. Ove kategorije su identifikovane na osnovu socio-demografskih karakteristika (Belisle & Hoy, 1980; Liu & Var, 1986; Milman & Pizam, 1988; Pizam, 1978), mesta stanovanja ili udaljenosti lokalne zajednice od turističkog područja (Belisle & Hoy, 1980; Sheldon & Var, 1984) i ekonomske zavisnosti od turizma (Milman & Pizam, 1988; Pizam, 1978).

Liu i Var su se bavili istraživanjem stavova stanovnika Havaja i ispitivali šta bi oni želeli da promene kako bi poboljšali životno okruženje (Liu & Var, 1986). Autori su zaključili da, iako im je važna zaštita životne sredine, stanovnici ne bi menjali standarde života, niti ih umanjili, kako bi smanjili uticaj na okolinu. Međutim, oni ne prikazuju nikakvu statističku potvrdu ovog zaključka, koji je, čini se, izveden pomoću rang liste prosečnih ocena stavova grupisanih u vidu atributa koji se odnose na generalnu zabrinost stanovništva.

Logično je bilo zaključiti da će oni stanovnici koji imaju direktne koristi od razvoja turizma, najverovatnije, podržavati takvu politiku. Međutim, program za odnose sa javnošću većine agencija za razvoj turizma predviđa da postoji značajan odnos između percepcije o turističkom rastu i podrške za njegov razvoj od strane onih koji nemaju direktne koristi od takvog rasta (Perdue, Long, & Allen, 1990).

Ranija istraživanja društveno-ekonomskih faktora navode različite elemente i njihov uticajni efekat. Za primer se može uzeti istraživanje obavljeno u Škotskoj, gde je korišćena segmentaciona analiza kojom autori identifikuju razlike u stavovima stanovništva pri kontaktu sa turistima, dužini boravka, godištu i jeziku (Bourgham & Butler, 1981). U Severnom Velsu, Sheldon i Var su otkrili dokaze koji upućuju na stavove lokalnog stanovništva

prema razvoju turizma koji se odnose na kulturni uticaj (Sheldon & Var, 1984). Starosedeoci su više bili zabrinuti za socijalni i kulturni uticaj koji turizam ima u odnosu na ostalo stanovništvo.

Starosna struktura je nezavisna varijabla koja je takođe uključena u istraživanje stavova o turizmu. Istraživanje koje su u Australiji sproveli Tomljenović i Fokner, upućuje na to da starije stanovništvo, isto kao i mlađa populacija lakše prihvataju razvoj turizma, ali i da je starija populacija manje zabrinuta za negativne uticaje koje razvoj turizma ima na okolinu (Tomljenović & Faulkner, 1999). Uzimajući pol za glavnu varijablu istraživanja sprovedenog na Novom Zelandu, Mason i Čejni ističu kako su više žene, nego muškarci, protiv razvoja turizma (Mason & Cheyne, 2000). Kao razloge, autori navode negativne implikacije poput više saobraćaja, buke i kriminala. Kockanje je trend koji ubrzo postaje važan izvor prihoda za mnoge zajednice, uprkos kontroverzama koje kruže i izazivaju ozbiljne socijalne i ekonomske posledice. Pizam i Pokela su sproveli anketiranje u dve opštine u Masačusetsu i ustanovili da stanovnici ovih zajednica smatraju da osnivanje kazina može unaprediti životni standard, stvoriti mogućnost zaposlenja i povećati mogućnost zabave i rekreacije (Pizam & Pokela, 1985). Međutim, drugi stanovnici su strahovali da će kazino stvoriti negativnu sliku o gradu i povećati procenat kriminala (Harrill, 2004).

Perdu, Long i Alen su razvili model koji ispituje odnose između percepcija lokalnog stanovništva prema turističkom uticaju i njihove podrške turizmu (Perdue, Long, & Allen, 1990). Otkriveno je, da kada su lične koristi od turizma kontrolisane, stanovnici sa pozitivnim percepcijama turističkog uticaja podržavaju dodatni turistički razvoj i specifičnu razvojnu politiku. Takođe, model pretpostavlja da će se podrška restriktivnoj politici, posebni turistički porezi i takse, negativno odraziti na podršku dodatnom turističkom razvoju. Ovaj model se sastoji od 18 pitanja koja mere stavove i percepcije lokalnog stanovništva. Za odgovore na pitanja autori su koristili petostepenu Likertovu skalu. Istraživanje je obavljeno u 16 naselja u Koloradu, a rezultati su pokazali da, ukoliko se kontrolišu lične koristi od razvoja turizma, percepcija njegovog uticaja nije povezana sa socio-demografskim karakteristikama lokalnog stanovništva. Rezultati takođe ukazuju na to da je potrebno poboljšati percepciju javnosti o pozitivnim i negativnim uticajima turizma, jer se tradicionalni fokus na ekonomske koristi pokazao nedovoljnim.

Zamani-Farahani i Musa su ispitivali profil ispitanika, njihove stavove i percepciju razvoja turizma na osnovu podataka dobijenih intervjuisanjem 250 ispitanika koji su većinom bili muškog pola, mladi i u braku (Zamani-Farahani & Musa, 2008). Rezultati su pokazali da lokalno stanovništvo Masuleha (Iran) ima pozitivan stav prema razvoju turizma, kao i da izražava svoje namere da podrži budući razvoj turizma. Visok stepen zavisnosti stanovnika Masuleha od turizma, ogleda se u činjenici da polovina ispitanika zarađuje od turizma, pa stoga nije iznenađenje da oni polažu velike nade u razvoj turizma.

Studija Šarme i saradnika koja je istraživala društvene aspekte uticaja turizma u Sanšajn Koustu (*Sunshine Coast*) u Australiji je utvrdila da su svi aspekti društvenih problema lokalnog stanovništva međusobno povezani i međuzavisni, kao i da bi ekonomija, životna sredina i društvo imali koristi od dobro planiranog razvoja turizma (Sharma, Dyer, Carter, & Gursoy, 2008). Uočene su neke značajne korelacije između aspekata društvenih problema i uticaja turizma. Takođe, studija je pokazala da je izvor najveće brige nedostatak puteva, zatim, negativan uticaj na okolinu, kao i incidenti povezani sa kriminalom.

Studija Almeida-Garsije i saradnika je ispitivala percepciju o uticaju turizma u Benalmadeni (Almeida-García, Angeles Pelaez-Fernandez, Balbuena-Vazquez, & Cortes-Macias, 2016). Istraživanje je primenjeno na stratifikovanom uzorku od 770 lokalnih stanovnika u Benalmadeni (Španija). Rezultati su pokazali značajan efekat socio-demografskih varijabli na percepciju uticaja turizma. Obrazovna struktura, mesto rođenja i dužina stanovanja u zajednici objašnjavaju značajne varijacije u ukupnim stavovima. Analize interakcija su otkrile da mesto rođenja utiče na vezu između dimenzija turizma i godina stanovanja u zajednici, odnosno da su ispitanici koji manje od pet godina žive u zajednici, pokazali pozitivniji stav prema uticajima turizma.

Ličnost stanovnika i njihove perspektive o zajednicama i onima koji je posećuju imaju važnu ulogu u formiranju ukupne podrške razvoju turizma. Studija Mogavemija, Vusnama, Paramanatana, Muse i Hamze je istraživala kako ličnost stanovnika, emocionalna solidarnost i posvećenost zajednici, utiču na percepciju turizma, što objašnjava podršku razvoju turizma (Moghavvemi, Woosnam, Paramanathan, Musa, & Hamzah, 2017). U ovom istraživanju anketirano je 340 pripadnika lokalne zajednice koji žive u dva turistička mesta u Maleziji. Dobijeni rezultati su otkrili da su saosećajnost i pozdravljanje prirode, najjači faktori koji utiču na stavove lokalnog stanovništva prema razvoju turizma, dok je

efekat bio različit kod muškaraca i žena različitih osobina ličnosti. Dalja analiza je pokazala da su odnos prema prirodi i emocionalna bliskost stanovnika prema razvoju turizma drugačiji među lokalnim stanovništvom koje ima izražen visok stepen prijatnosti i ekstraverzije, dok otvorenost za nova iskustva, savesnost i neuroticizam nemaju značajan efekat na ovu vezu.

Vusnam i saradnici su za vodeći okvir svog istraživanja uzeli teoriju samopercepcije u objašnjavanju stavova stanovništva sa introspektivnog pristupa koji uključuje sopstveni stepen putovanja (Woosnam, Draper, Jiang, Aleshinloye, & Erul, 2018). Rezultati istraživanja su pokazali da je istorija putovanja koristan prediktor stavova lokalnog stanovništva prema razvoju turizma. Lokalni stanovnici koji retko putuju, pokazali su manje podrške razvoju turizma od onih koji su češće putovali. Oni stanovnici koji su putovali u inostranstvo u poslednje dve godine, više podržavaju razvoj turizma od onih koji nisu putovali, pogotovo u dva faktora: podrška razvoju turizma i doprinos zajednici od razvoja turizma.

Metodologija

Za istraživanje stavova lokalnog stanovništva prema razvoju turizma u Vrbasu, korišćen je modifikovan model Perdjua i saradnika (Perdue, Long, & Allen, 1990). Iz originalnog modela, koji se sastojao iz 18 pitanja, preuzeto je 11 pitanja. Sedam pitanja je modifikovano u skladu sa stepenom razvoja turizma u Vrbasu. Isključena pitanja iz originalnog modela, prema mišljenju autora, nisu bila adekvatna jer se odnose na visokorazvijene turističke destinacije. Prvi deo upitnika odnosio se na socio-demografske podatke, a uključeni su: pol, starost, obrazovanje, zanimanje i broj godina stanovanja u Vrbasu. Drugi deo upitnika se sastojao od 18 zavisnih varijabli koje su ocenjivane primenom petostepene Likertove skale (1 – uopšte se ne slažem, 2 – delimično se ne slažem, 3 – neodređeno, 4 – delimično se slažem, 5 – apsolutno se slažem), za koje su ispitanici izražavali stepen slaganja/neslaganja sa tvrdnjama. Poslednje pitanje u upitniku je dodato, zatvorenog je tipa i odnosilo se na potencijale Vrbasa za razvoj turizma.

Istraživanje imalo za cilj da odgovori na pitanje kako mladi lokalni stanovnici percipiraju razvoj turizma i njegove pozitivne i negativne uticaje. U cilju dobijanja odgovora na postavljeno pitanje sprovedene su različite statističke analize.

Tok istraživanja

Istraživanje je sprovedeno u septembru 2017. godine na teritoriji opštine Vrbas. Anketiranje je sprovedeno elektronskim putem, onlajn anketom, koja je distribuirana putem društvenih mreža i foruma, prema principima prigodnog slučajnog uzorka. Prikupljanje podataka je trajalo 10 dana. Uzorak je činilo 108 ispitanika. Nijedan upitnik nije odbačen zbog nepotpunih odgovora. Dva problema su se izdvojila kao ključna: prvi, određene tvrdnje u upitniku kod ispitanika su stvarale konfuziju, što ne bi bio slučaj da je anketiranje vršeno licem u lice, jer bi ispitivač, u tom slučaju, mogao da pojašni tvrdnju, i drugi, nije se pokazala velika zainteresovanost za učešće u ovom istraživanju, što je potvrđeno uzorkom od samo 108 ispitanika.

Rezultati

Ovde će biti predstavljen opis uzorka, kao i rezultati deskriptivne statističke analize. Pored ovoga, proverena je pouzdanost upitnika. T-testom nezavisnih uzoraka je provereno da li postoje statistički značajne razlike u odgovorima ispitanika u odnosu na pol, dok je analiza varijanse ANOVA sprovedena radi utvrđivanja postojanja statistički značajne veze između zavisnih i nezavisnih varijabli. Na samom kraju nalazi se deskriptivna analiza potencijala Vrbasa za razvoj turizma. Analiza glavnih komponenti obuhvatila je 18 pitanja koja se odnose na različite uticaje turizma kao i podršku i potencijale za razvoj turizma koja su se nalazila u upitniku. Vrednost Kaiser-Meier-Oklinovog pokazatelja je 0,826 što ukazuje na to da je premašena preporučena vrednost 0,6. Bartletov test sferičnosti je statistički značajan ($p=0.000$) što potvrđuje opravdanost primene faktorske analize. Izdvojene su četiri komponente sa karakterističnim vrednostima preko 1, koje objašnjavaju 36,753%, 16,355%, 8,396% i 6,810% varijanse. Zatim je izvršena rotacija primenom metode Promaks (Promax). Tako je dobijen model koji objašnjava 68,314% varijanse. Faktori koji su se izdvojili su *Pozitivni efekti razvoja turizma*, *Negativni efekti razvoja turizma*, *Podrška razvoju turizma* i *Potencijali za razvoj turizma*. U cilju lakše obrade podataka, stavke unutar faktora su svedene na prosečnu srednju vrednost koja je korišćena u daljoj analizi.

Uzorak

Prvi deo istraživanja se odnosi na socio-demografske karakteristike ispitanika. U odnosu na polnu strukturu, u uzorku dominiraju žene (65,7%), a muškaraca je skoro duplo manje (34,3%). Najdominantniji u uzorku su ispitanici koji spadaju u starosnu kategoriju 21-40 godina (53,5%), kao i oni sa završenom srednjom školom (27,9%). U uzorku najviše ima studenata (36,1%) i zaposlenih (33,3%) – mladih ljudi koji više koriste društvene mreže i internet od starijeg stanovništva. Veliki deo ispitanika u posmatranom uzorku u Vrbasu živi više od 20 godina (75,1%). Delatnost većine zaposlenih ispitanika nije vezana za turizam, ali to je očekivan rezultat uzimajući u obzir činjenicu da Vrbas nije turistički razvijen. Socio-demografske karakteristike ispitanika prikazane su u Tabeli 1.

Rezultati deskriptivne statističke analize

Faktorskom analizom izdvojena su četiri faktora: **Pozitivni efekti razvoja turizma, Negativni efekti razvoja**

turizma, Podrška razvoju turizma i Potencijali za razvoj turizma. Najveću vrednost aritmetičke sredine dobio je faktor **Pozitivni efekti razvoja turizma** (F1), dok je najmanju vrednost dobio faktor **Negativni efekti razvoja turizma** (F2), što ukazuje na to da lokalno stanovništvo ne percepira u dovoljnoj meri i negativne uticaje koje razvoj turizma donosi. Najviše ocene dobila je tvrdnja „Razvoj turizma bi ulepšao izgled grada“ (F1), dok je najmanju vrednost dobila tvrdnja „Razvoj turizma bi smanjio kvalitet rekreacije na otvorenom“ (F2). Standardna devijacija prelazi vrednost 1 kod sva četiri faktora.

Kod faktora **Pozitivni efekti razvoja turizma** (F1) najvišu ocenu je dobila stavka „Razvoj turizma bi ulepšao izgled grada“, a najnižu ocenu „Smatram da bih imao/la koristi od razvoja turizma“. Generalno, visoka ocena celokupnog faktora Pozitivni efekti razvoja turizma (4,0046) koji se sastoji od šest stavki, daje mogućnost da se zaključi da ispitanici imaju pozitivan stav prema razvoju turizma. **Faktor Negativni efekti razvoja turizma** (F2) ima ocenu 2,4981. Ovaj faktor ima pet stavki, od kojih je najnižu ocenu dobilo pitanje „Razvoj turizma bi smanjio kvalitet rekreacije na otvorenom“, a najvišu ocenu je dobila

Tabela 1. Socio-demografske karakteristike ispitanika (n = 108)

Pol	Broj	Procenti	Obrazovanje	Broj	Procenti
Muški	37	34.3%	Osnovna škola	3	2.8%
Ženski	71	65.7%	Srednja škola	64	59.3%
			Viša ili visoka škola	36	33.3%
			Master/magistarski	5	4.6%
			Doktorat	0	0
Starosna dob			Zanimanje		
Do 20 godina	19	17.6%	Učenik	7	6.5%
Od 21 do 40	69	63.9%	Student	39	36.1%
Od 41 do 60	16	14.8%	Zaposlen	36	33.3%
Preko 60 godina	4	3.7%	Nezaposlen	23	21.3%
			Penzioner	3	2.8%
Dužina stanovanja			Delatnost u oblasti turizma		
0 – 5 godina	1	0.9%	Da	10	9.3%
6 – 10 godina	1	0.9%	Ne	98	90.7%
11 – 15 godina	2	1.9%			
16 – 20 godina	23	21.3%			
21 – 25 godina	49	45.4%			
26 – 30 godina	14	13.0%			
31 i više godina	18	16.7%			

(Izvor: Autori)

stavka „Razvoj turizma bi povećao porez na imovinu“. Faktor **Podrška razvoju turizma** (F3) se sastoji od četiri stavke. Najvišu ocenu u okviru ovog faktora ima stavka „Lokalna samouprava bi trebalo da kontroliše razvoj

turizma“ a najnižu „Turistima bi trebalo poveriti takse na smeštaj u hotelima“. Ovaj faktor ima srednje visoku ocenu 3,1366, ali i najvišu vrednost standardne devijacije (1,36563). Srednje visoka ocena ovog faktora može

dovesti do zaključka da bi lokalno stanovništvo podržalo određene akcije lokalnih vlasti i turističke organizacije u cilju bolje promocije Vrbasa. Takođe, stavka „*Turisti bi trebalo da plaćaju više cene ulaznica na turističke lokalitete u odnosu na lokalno stanovništvo*“ ima srednju ocenu nižu od tri, što dovodi do mogućeg zaključka da ispitanici ne smatraju ovo potrebnom merom u procesu razvoja turizma, jer su i oni sami turisti prilikom posete određenim destinacijama i ne žele da plaćaju visoke cene ulaznica na pojedine lokalitete. Faktor **Potencijali Vrbasa za razvoj turizma** (F4) ima srednju ocenu 2,7469. U okviru ovog faktora se nalaze tri stavke koje imaju srednje ocene u rasponu od 2,5 do 2,9. Najvišu ocenu je dobila stavka „*Vrbas predstavlja idealno mesto za razvoj turizma*“. F4 ima vrednost standardne devijacije 1,26201.

Niska srednja ocena ovog faktora govori da ispitanici u velikoj meri nisu svesni potencijala koji postoji u Vrbasu (Tabela 2).

Prema rezultatima deskriptivne statističke analize može se zaključiti da lokalno stanovništvo u Vrbasu ima pozitivne stavove prema razvoju turizma u Vrbasu, ali i da bi bolja informisanost lokalnog stanovništva o kulturnim dobrima koja se nalaze na teritoriji grada, dovela do pozitivnijeg stava kada je u pitanju razvoj ove privredne delatnosti. Takođe, pouzdanost upitnika ispitana je primenom koeficijenta Kronbahove alfe (Tabela 2). Dobijeni rezultati ukazuju da vrednosti Kronbahove alfe prelaze vrednost od 0,7 (Kaiser, 1974) kod svih faktora i da se nalaze u domenu visoke pouzdanosti.

Tabela 2. Rezultati deskriptivne statističke analize

FAKTORI I PITANJA	Aritmetička sredina	Std. Devijacija
F1 - POZITIVNI EFEKTI RAZVOJA TURIZMA ($\alpha=0,978$)	4,0046	1,09432
Razvoj turizma bi doneo ekonomske koristi Vrbasu.	4,1019	1,18353
Razvoj turizma bi poboljšao kvalitet života.	4,1574	1,06044
Razvoj turizma bi ulepšao izgled grada.	4,5278	0,92179
Izgrađeni objekti za turizam bi bili od koristi stanovnicima Vrbasa.	4,0278	1,11455
Razvoj turizma bi uticao na nezaposlenost.	4,0833	1,18499
Smatram da bih imao/la koristi od razvoja turizma.	3,1296	1,40155
F2 - NEGATIVNI EFEKTI RAZVOJA TURIZMA ($\alpha=0,984$)	2,4981	1,31661
Razvoj turizma može izazvati saobraćajne probleme.	2,6019	1,44001
Razvoj turizma bi povećao porez na imovinu.	3,0185	1,45320
Razvoj turizma bi povećao stopu kriminala.	2,3796	1,28774
Razvoj turizma bi smanjio kvalitet rekreacije na otvorenom.	2,1111	1,19448
Previše turista bi izazivalo buku i ometalo građane.	2,3796	1,39905
F3 - PODRŠKA RAZVOJU TURIZMA ($\alpha=0,965$)	3,1366	1,36563
Bolja turistička propaganda Vrbasa bi ga istakla kao interesantno turističko mesto.	3,4167	1,23897
Lokalna samouprava bi trebala da kontroliše razvoj turizma.	3,7130	1,29016
Turistima bi trebalo povisiti takse na smeštaj u hotelima.	2,5463	1,59077
Turisti bi trebali plaćati više cene ulaznica na turističke lokalitete u odnosu na lokalno stanovništvo.	2,8704	1,58316
F4 - POTENCIJALI VRBASA ZA RAZVOJ TURIZMA ($\alpha=0,978$)	2,7469	1,26201
Vrbas predstavlja idealno mesto za razvoj turizma.	2,9815	1,27508
Vrbas ima bogatu ponudu turističkih sadržaja.	2,5926	1,26074
Budućnost Vrbasa u pogledu turizma izgleda dobro.	2,6667	1,33255

(Izvor: Autori)

T-test nezavisnih uzoraka

T-test nezavisnih uzoraka primenjen u cilju upoređivanja aritmetičkih sredina odgovora između ispitanika muškog i ženskog pola (Tabela 3).

Analizom dobijenih rezultata zaključuje se da postoje statistički značajne razlike u odgovorima ispitanika u odnosu na pol kod svih faktora na nivou signifikantnosti $p < 0,001$. U okviru F1, odnosno **Pozitivni efekti razvoja turizma**, razlika može proizilaziti iz pretpostavke da

pripadnice ženskog pola pridaju više važnosti estetici u odnosu na pripadnike muškog pola, pa shodno tome daju i više ocene tvrdnjama koje se odnose na estetski izgled grada, pobošljanje života i slično.

Tabela 3. T – test prema polu

Faktor	Aritmetička sredina		T-vrednost	p
	Muški (n=37)	Ženski (n=71)		
Pozitivni efekti razvoja turizma	2,7838	4,6408	-14,175*	0,000
Negativni efekti razvoja turizma	1,0811	3,2366	-12,858*	0,000
Podrška razvoju turizma	1,6149	3,9296	-12,127*	0,000
Potencijali Vrbasa za razvoj turizma	1,3423	3,4789	-12,078*	0,000

*p < 0,01

(Izvor: Autori)

Analiza varijanse ANOVA

Primenom analize varijanse ANOVA, ispitivalo se da li između zavisnih varijabli (pitanja vezana za stavove prema razvoju turizma) i nezavisnih varijabli (socio-demografske karakteristike ispitanika) postoji statistički značajna veza. Nezavisne varijable koje su uključene

u ovo ispitivanje su: starosna struktura, obrazovanje i zanimanje. Rezultati jednosmerne analize varijanse za identifikovane faktore, ukazuju da na nivou značajnosti $p < 0,001$, postoje signifikantne razlike u odgovorima u odnosu na starosnu dob ispitanika. Da bi se dobio uvid u razlike između starosnih grupa, primenjen je LSD post-hoc test (Tabela 4).

Tabela 4. -Analiza varijanse ANOVA prema starosnim strukturama ispitanika

FAKTOR	STAROSNE KATEGORIJE				F - vrednost	p	LSD post-hoc test
	Grupa 1: Do 20 godina	Grupa 2: 21 - 40	Grupa 3: 41 - 60	Grupa 4: Preko 60			
Pozitivni efekti razvoja turizma	2,0439	4,2560	5,0000	5,0000	109,032	0,000*	1<2,3,4
Negativni efekti razvoja turizma	1,0000	2,3275	4,3875	5,0000	74,919	0,000*	1,2<3,4
Podrška razvoju turizma	1,2237	3,1232	5,0000	5,0000	79,553	0,000*	1,2<3,4
Potencijali Vrbasa za razvoj turizma	1,0000	2,7150	4,3958	5,0000	87,006	0,000*	1,2<3,4

*p < 0,01

(Izvor: Autori)

Ono što je evidentno jeste da ispitanici iz prve grupe, konkretno u ovom slučaju mladi do 20 godina, daju statistički značajno niže ocene od ostalih faktoru Pozitivni efekti razvoja turizma. Takođe se može primetiti i da ova grupa ispitanika daje statistički značajno niže ocene za sva četiri faktora. Mogući uzrok takvim odgovorima je nedovoljna zainteresovanost za odgovaranje na pitanja ili pak slaba svesnost potencijalnih turističkih uticaja na Vrbas i vrbasku opštinu. Međutim, niske ocene koje su davali ispitanici iz ove kategorije ne znače da oni ne žele da učestvuju u projektima za razvoj turizma. Mladi ljudi, iz kategorije 21 - 40 godina, davali su visoke ocene faktorima Pozitivni efekti razvoja turizma i Podrška razvoju turizma, što ostavlja prostora za pretpostavku da su njihovi stavovi pozitivni, kao i da bi rado učestvovali u takvim projektima.

U Tabeli 5 mogu se videti rezultati jednosmerne analize varijanse između identifikovanih faktora i stepena obrazovanja. Može se primetiti da su kod kategorije Osnovna škola svi odgovori jednaki. Ova podkategorija obuhvata samo tri ispitanika koji spadaju u starosnu grupu preko 60 godina, i razlog ovakvih odgovora je verovatno nerazumevanje pitanja, a kao moguća posledica nerazumevanja odgovora se pojavljuje nasumično biranje istih. Post-hoc testom je utvrđeno da osobe koje imaju završene master/magistarske studije daju više ocene u odnosu na ispitanike sa nižim stepenom obrazovanja, odnosno da stav ispitanika zavisi od njihovog stepena obrazovanja. Osobe koje imaju viši stepen obrazovanja su verovatno svesnije pozitivnih i negativnih uticaja turizma, a to u velikoj meri utiče na njihove stavove. Ipak, nedovoljan broj ispitanika u

prvoj grupi (završena samo osnovna škola) ne ostavlja mogućnost da se zaključi nešto o njihovim stavovima o uticajima turizma, kao i o njihovoj podršci istom.

Tabela 5. Analiza varijanse ANOVA prema stepenu obrazovanja ispitanika

FAKTOR	OBRAZOVANJE					p	LSD post-hoc test
	Osnovna škola	Srednja škola	Viša/visoka škola	Master/ magistarski	F - vrednost		
Pozitivni efekti razvoja turizma	1,0000	3,5495	4,9259	4,0046	50,293	0,000*	1<2,3,4
Negativni efekti razvoja turizma	1,0000	1,6281	3,8222	5,0000	144,483	0,000*	1,2,3<4
Podrška razvoju turizma	1,0000	2,2852	4,5694	5,0000	108,899	0,000*	1,2<3,4
Potencijali Vrbasa za razvoj turizma	1,0000	1,9844	3,9352	5,0000	88,841	0,000*	1,2,3<4

*p < 0,001

(Izvor: Autori)

Poslednja nezavisna varijabla koja je analizirana jeste zanimanje ispitanika. Rezultati varijanse ANOVA prema zanimanju ispitanika predstavljeni su u Tabeli 6. Očito je da najmađi ispitanici, odnosno Učenici, daju veoma niske ocene svim faktorima, dok ispitanici trećeg doba, odnosno Penzioneri daju izuzetno visoke ocene svim

faktorima. Ipak, mala zastupljenost ove dve grupe u uzorku dovodi do nemogućnosti izvođenja preciznijih zaključaka. Najviše ocene su davali ispitanici iz kategorije Nezaposlen, a samim tim ostavljaju prostora za pretpostavku da oni podržavaju razvoj turizma jer bi im mogao obezbediti zaposlenje.

Tabela 6. Rezultati varijanse ANOVA prema zanimanju ispitanika

FAKTOR	ZANIMANJE					F - vrednost	p	LSD post-hoc test
	Učenik	Student	Zaposlen	Nezaposlen	Penzioner			
Pozitivni efekti razvoja turizma	1,2619	3,3376	4,5463	4,9928	5,0000	123,312	0,0000*	1,2<3,4,5
Negativni efekti razvoja turizma	1,0000	1,2718	2,7778	4,2696	5,0000	249,531	0,0000*	1,2,3<4,5
Podrška razvoju turizma	1,0000	1,9423	3,5208	4,9674	3,1366	242,675	0,0000*	1,2,3,5<4
Potencijali Vrbasa za razvoj turizma	1,0000	1,6068	3,1296	4,3188	5,0000	182,930	0,0000*	1,2,3<4,5

*p < 0,001

(Izvor: Autori)

Potencijali Vrbasa za razvoj turizma – rezultati deskriptivne statističke analize

Najveći broj ispitanika smatra da su manifestacije najveći adut Vrbasa za razvoj turizma. Ovi odgovori su, takođe, u skladu sa starosnom kategorijom (mlađi ispitanici starosti do 40 godina) koja čini većinu (51,9%), a sledeće grupe su druželjubivo stanovništvo (10,2%), prirodne atraktivnosti (9.3%), gastronomski specijaliteti i spomenici kulture (7,4%) i sakralni objekti i arheološka nalazišta (5,6%). Uzrok za nizak stepen odgovora za kategorije sakralni objekti, spomenici kulture i arheološka nalazišta može biti nedovoljna upućenost

ispitanika u značaj ovih kulturnih dobara za turizam Vrbasa. Arheološki lokalitet Čarnok je jedino očuvano zemljano utvrđenje u Vojvodini koje je proglašeno spomenikom kulture, i izuzetno je značajno jer svedoči o životu u mlađem gvozdenom dobu, stoga predstavlja i vredno kulturno dobro, ali nedovoljna promocija ovog arheološkog lokaliteta od strane nadležnih za turizam u Vrbasu verovatno je uticala na veoma nisku stopu odgovora za ovu kategoriju. Najmanji broj ispitanika (2,8%) smatra lovišta adutom Vrbasa, iako ona privlače brojne lovce iz inostranstva i obiluju različitom divljači. Rezultati su prikazani u Tabeli 7.

Tabela 7. Potencijali Vrbasa za razvoj turizma

Potencijali	Broj	Procenti
Arheološka nalazišta (Čarnok...)	6	5.6%
Manifestacije (Noć muzeja, Festival poezije mladih, Festival folklornih tradicija Vojvodine, Fijakerijada...)	56	51.9%
Sakralni objekti	6	5.6%
Spomenici kulture	8	7.4%
Prirodne atrakтивности	10	9.3%
Lovišta	3	2.8%
Druželjubivo stanovništvo	11	10.2%
Gastronomski specijaliteti	8	7.4%

(Izvor: Autori)

Zaključak

Lokalno stanovništvo je veoma značajan segment u razvoju turizma destinacije i u zavisnosti od toga koliko ono prihvata razvoj turizma, moguće je prognozirati uspešnost određenog turističkog proizvoda. Veoma je bitno ispitati stavove lokalnog stanovništva o razvoju turizma i o njegovim uticajima, jer to može pomoći planerima turističkog razvoja da identifikuju stvarne probleme, kao i da preduzmu odgovarajuće akcije za rešavanje istih. Stavovi lokalnog stanovništva su različiti i to dovodi do stvaranja različitih tipova „lokalaca“. Oni su identifikovani na osnovu socio-demografskih karakteristika, mesta stanovanja ili udaljenosti opštine od turističkih lokaliteta i ekonomske zavisnosti od turizma. U turističkim destinacijama lokalno stanovništvo je važna interesna grupa jer se na temelju njihovog prihvatanja ili odbijanja turističkog razvoja i stvaranja turističkog proizvoda (pogotovo onog proizvoda koji je utemeljen na baštini), zavisi budućnost samog proizvoda. Stanovništvo će biti zadovoljno razvojem ako mu turizam osigurava sredstva za život, odnosno ako mu ne narušava kvalitet života u turističkoj destinaciji. Takođe, lokalno stanovništvo može imati kako pozitivne, tako i negativne stavove prema razvoju turizma, što najviše zavisi od uključenosti u turizam, ali i od tradicije razvoja turizma destinacije. Lokalno stanovništvo može turizam okarakterisati kao negativnu pojavu, pogotovo ukoliko su naseljeni u blizini posećenijih turističkih lokaliteta, ali isto tako, ukoliko imaju ekonomske koristi od turizma, oni će imati pozitivne stavove. Drugim rečima, lokalni stanovnici, koji su direktno uključeni u razvoj turizma, opažaju više ekonomski uticaj od onih koji nemaju koristi od turizma.

Rezultati istraživanja su pokazali da postoje izvesne razlike u odgovorima ispitanika u zavisnosti od toga kojoj grupi pripadaju. Osobe koje su nezaposlene pokazale su pozitivan stav prema razvoju turizma, jer je verovatno da turizam vide kao šansu za zaposlenje. Odgovori su se znatno razlikovali i u odnosu na pol ispitanika i zanimanje. Generalni zaključak proizašao iz ovog istraživanja jeste da ispitanici imaju pozitivan stav prema razvoju turizma i da pružaju određenu podršku, ali da nisu svesni potencijala u gradu koji predstavljaju osnovu za razvoj turizma. Takođe, niža ocena faktora **Negativni efekti razvoja turizma** može ukazivati na to da ispitanici nisu svesni negativnih efekata koje turizam svojim razvojem može doneti, ali sagledavajući realno stanje u Vrbasu, odnosno nemogućnost razvoja masovnog turizma, negativne posledice bi bile minimalne. Pored toga, u Vrbasu postoji određena turistička suprastruktura čime se stiče osnovni uslov za obavljanje turističke delatnosti, ali realno činjenično stanje jeste da su neophodna veća ulaganja kako u objekte tako i u marketinške aktivnosti da bi se napravio prvi veći korak u razvoju turizma. Na osnovu statističkih analiza može se izvesti zaključak da mladi ljudi podržavaju razvoj turizma, kao i da vide njegove pozitivne efekte, čime je dobijen odgovor na istraživačko pitanje.

Ipak, kao ograničenje ovog istraživanja pokazala se neravnomerna zastupljenost različitih starosnih kategorija što dovodi do toga da su ovim istraživanjem uglavnom dobijeni stavovi mladih ljudi (studenata i zaposlenih u kategoriji do 40 godina), a ne relevantni stavovi svih starosnih kategorija. Takođe, u uzorku je bilo veoma malo ispitanika zaposlenih u turizmu, pa se nisu mogli uporediti stavovi zaposlenih u turizmu i zaposlenih u drugim delatnostima. Preporuka za buduća istraživanja jeste da se anketiranje ponovi tehnikom licem u lice

kako bi se dobili relevantniji odgovori, kao i da se sve starosne kategorije podjednako zastupe u istraživanju kako bi se dobila što realnija slika o stavovima lokalnog stanovništva.

NAPOMENA

Prikazano istraživanje deo je projekta koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (OI 176020).

IZJAVA

Autori su svojim izjavama potvrdili nepostojanje bilo kakvog sukoba interesa.

LITERATURA

- Almeida-García, F., Ángeles Peláez-Fernández, M., Balbuena-Vázquez, A., & Cortés-Macias, R. (2016). Residents' perceptions of tourism development in Benalmádena (Spain). *Tourism Management*, 54, 259-274. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.11.007>
- Andereck, K. L., & Vogt, C.A. (2000). The relationship between residents' attitudes toward tourism and tourism development options. *Journal of Travel Research*, 39, 27-36.
- Belisle, F., & Hoy D. (1980). The Perceived Impact of Tourism by Residents: A Case Study in Santa Marta, Columbia. *Annals of Tourism Research*, 7(1), 83-101.
- Bourgham, J. E., & Butler R. W. (1981). Asegmentation analysis of resident attitudes to the social impact of tourism, *Annals of Tourism Research*, 8(4), 569-90.
- Choi C.H., & Murray I. (2010). Resident attitudes toward sustainable community tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(4), 575-594, <https://doi.org/10.1080/09669580903524852>
- Gursoy, D., Jurovski C., & Uysal, M. (2002). Resident's attitudes: A structural modeling approach. *Annals of Tourism Research*, 29(1), 79-105. PII: S0160-7383(01)00028-7
- Gursoy, D., & Kendall, K.W. (2006). Hosting mega events: Modeling locals' support. *Annals of Tourism Research*, 33(3), 603-623. doi:10.1016/j.annals.2006.01.005
- Goursoy, D., Chi, C.G. & Dyer, P. (2010). Locals' attitudes towards mass and alternative tourism: the case of Sunshine Coast, Australia. *Journal of Travel Research*, 49(3), 381 - 394, <https://doi.org/10.1177/0047287509346853>
- Harrill R. (2004). Residents' Attitudes toward Tourism Development: a Literature Review with Implications for Tourism Planning. *Journal of Planning Literature*, 18(3), 251-256.
- Jud, G. D., & Krause W. (1976). Evaluating Tourism in Developing Areas: An Exploratory Inquiry. *Journal of Travel Research*, 15(2), 1-9.
- Kaiser, H. F. (1974). An Index of Factorial Simplicity. *Psychometrika*, 39(1), 31-36.
- Ko, D.W., & Stewart, W.P. (2002). A structural equation model of residents' attitudes for tourism development. *Tourism Management*, 23, 521-530.
- Lankford, S.V., & Howard, D.R. (1994). Developing a tourism impact attitude scale. *Annals of Tourism Research*, 21(1), 121-139.
- Lee, T.H. (2013). Influence analysis of community resident support for sustainable tourism development. *Tourism Management*, 34, 37-46. doi:10.1016/j.tourman.2012.03.007
- Liu, J.C., & Var T. (1986). Resident Attitudes Toward Tourism Impact in Hawaii. *Annals of Tourism Research*, 13(2), 193-214.
- Liu, J.C., Sheldon P.J. & Var T. (1987). Resident Perceptions of the Environmental Impacts of Tourism. *Annals of Tourism Research*, 14, 17-37.
- Mason, P., & Cheyne J. (2000). Residents' attitudes to proposed tourism development. *Annals of Tourism Research*, 27(2), 391-411.
- Milman, A., & Pizam A. (1988). Social Impacts of Tourism on Central Florida. *Annals of Tourism Research*, 15(2), 191-204.
- Moghavvemi S., Woosnam, K., Paramanathan, T., Musa, G., & Hamzah, A. (2017). The effect of residents' personality, emotional solidarity, and community commitment on support for tourism development. *Tourism Management*, 63, 242-254. 10.1016/j.tourman.2017.06.021.
- Petrović, M., (2014). *Kvalitet agroturizma Vojvodine i njegov uticaj na stavove lokalnog stanovništva*. Doktorski rad. Novi Sad: Prirodno-matematički fakultet, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo.
- Pizam, A. (1978). Tourism's Impacts: The Social Costs to the Destination Community as Perceived by its Residents. *Journal of Travel Research*, 16(4), 8-12.
- Pizam, A., & Pokela J. (1985). The perceived impacts of casino gambling on a community. *Annals of Tourism Research*, 12(2), 147-165.
- Pizam, A., Urieli, N., & Reichel, A. (2000). The intensity of tourist-host social relationship and its effects on satisfaction and change of attitudes: the case of working tourists in Israel. *Tourism Management*, 21(4), 395 - 406.
- Perdue, R. R., Long P.T., & Allen L. (1987). Rural Resident Tourism Perceptions and Attitudes. *Annals of Tourism Research*, 14(3), 420-429.
- Perdue, R. R., Long, P. T., & L. Allen (1990). Resident Support for Tourism Development. *Annals of Tourism Research*, 17(4), 586-599.
- Potwarka L.R., & Banyai M. (2016). Autonomous Agents and Destination Image Formation of an Olympic Host City: The Case of Sochi 2014. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 25(2), 238-258. <https://doi.org/10.1080/19368623.2014.1002146>
- Sharma, B., Dyer, P., Carter, J., & Gursoy, D. (2008). Exploring residents' perceptions of the social impacts of tourism on the Sunshine Coast, Australia. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 9(3), 288-311. <https://doi.org/10.1080/15256480802096092>
- Sheldon, P. J., & Var T. (1984). Resident Attitudes to Tourism in North Wales. *Tourism Management*, 5(1), 40-47.

Tomljenovic, R., & Faulkner B. (1999). Tourism and older residents in a sunbelt resort. *Annals of Tourism Research*, 27(1), 93-114.

Woosnam, K. M., Draper, J., Jiang, J. K., Aleshinloye, K. D., & Erul, E. (2018). Applying self-perception theory to explain residents' attitudes about tourism development through travel histories. *Tourism Management*, 64, 357-368.

Zamani-Farahani, H. & Musa, G. (2008). Residents' attitudes and perception towards tourism development: A case study of Masooleh, Iran. *Tourism Management*, 29(6), 1233-1236. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2008.02.008>

Datum prijave: 06.07.2018.

Datum prihvatanja: 23.02.2019.

Kontakt

Jelena Tepavčević, Prirodno-matematički fakultet,
Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo,
Trg Dositeja Obradovića 3, 21000 Novi Sad
E-mail: jelenat91@gmail.com

Ivana Blešić, Prirodno-matematički fakultet,
Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo,
Trg Dositeja Obradovića 3, 21000 Novi Sad
E-mail: ivana.blesic@gmail.com

Milan Bradić, Prirodno-matematički fakultet,
Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo,
Trg Dositeja Obradovića 3, 21000 Novi Sad
E-mail: milanbradic@gmail.com

Milan Ivkov, Prirodno-matematički fakultet,
Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo,
Trg Dositeja Obradovića 3, 21000 Novi Sad
E-mail: ivkov.milan@gmail.com